

УДК 375 (075.8)

Вяч.М. Смаль

РАЗВІЦЦЁ МАЎЛЕННЯ ДАШКОЛЬНІКАЎ ВА ЁМОВАХ БЕЛАРУСКА-РУСКАЙ БІЛІНГВАЛЬНАЙ ПРАСТОРЫ

Артыкул прысвечаны даследаванню праблем білінгвальнай (двухмоўнай) адукацыі дашкольнікаў. Аўтарам робіцца спроба акрэсліць станоўчыя і адмоўныя бакі адначаснага навучання дзяцей дзвюма мовамі, вызначыць асаблівасці развіцця маўлення дашкольнікаў ва ўмовах нацыянальнага білінгвізму і шляхі эфектыўнай працы выхавальніка ў дашкольнай установе ва ўмовах білінгвізму.

Авалоданне багаццем роднасных беларускай і рускай моў з'яўляецца надзвычай багатай крыніцай ведаў, сродкам глыбокага і ўсебаковага развіцця дзіцяці, яго набліжэння да нацыянальнай культуры, асноўным элементам фарміравання асобы і яе нацыянальнай самасвядомасці. Авалоданне дзвюма мовамі прыводзіць да засваення агульналюдскіх маральных каштоўнасцей. Аднак сёння патэнцыйныя магчымасці развіцця білінгвальнай дашкольнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь стрымліваюцца, назіраецца скарачэнне колькасці беларускамоўных дашкольных устаноў. Гэтаму спрыяе і агульная моўная прастора грамадства. Так, паводле перапісу насельніцтва 1999 г., беларускую мову палічылі роднай 73,6% жыхароў нашай краіны, а 37% размаўлялі па-беларуску ў сем'ях; ў 2009 г. адпаведна ўжо толькі 53,2% і 23,4% беларусаў.

Новыя геапалітычныя працэсы пачатаку XXI ст. (трансглабалізацыя, глабальныя эканамічныя крызісы, развіццё сферы экатурызма і інш.) паскорылі выпрацоўку новых дзяржаўных арыенціраў у адносінах да нацыянальнай моўнай прасторы Беларусі. У выніку ў 2010 г. кіраўніцтва краіны абвясціла курс на пашырэнне ўжывання беларускай мовы. Урадам зацверджаны план мерапрыемстваў па папулярызацыі і пашырэнні сферы выкарыстання беларускай мовы ў жыцці грамадства, распрацаваны з улікам прапаноў дзяржаўных структур, пазародавых арганізацый, навукоўцаў і дзеячаў культуры.

Білінгвізм – з'ява нацыянальнага маштабу, якасныя зрухі ў якой могуць быць выкліканы толькі комплексам мерапрыемстваў: як адукацыйных, так і агульнадзяржаўных. Пры гэтым неабходна «паляпшаць» дзяржаўную моўную палітыку, кадравае забеспячэнне двухмоўнай адукацыі, метадычную падтрымку педагагічнага працэса (праграмы, падручнікі, дапаможнікі). Спецыфіка білінгвальнай сітуацыі ў Беларусі заключаецца ў тым, што для пераважнай большасці дзяцей асноўнай мовай, мовай, засвоенай ад бацькоў, з'яўляецца руская. У многіх рэгіёнах, асабліва ў гарадах, дашкольнікі пазбаўлены паўнаважнага беларускамоўнага асяроддзя, многія выхавальнікі ў дзіцячых садах не валодаюць нацыянальнай мовай.

Глабалізацыя эканомікі, мультыкультуралізм, развіццё міжнацыянальных інтэрнэт-дыялогаў спрыяюць як ажыўленню, так і рэфармаванню сучасных спосабаў камунікацыі. Агульнай назвай для вызначэння моўнага ўзаемадзеяння з'яўляецца тэрмін «моўныя кантакты». У шырокім сэнсе гэтае паняцце азначае моўныя з'явы, якія ўзнікаюць у выніку ўзаемадзеяння дзвюх і больш моў: інтэрферэнцыя, білінгвізм, двухмоўе, дыгласія, канвергенцыя (інтэграцыя), дывергенцыя, полілінгвізм, мультылінгвізм.

Вывучэннем тэарэтычных праблем ўзаемадзеяння дзвюх і больш моў займаліся немцы У. Вайнрайх і Т. Фрынгс, француз А. Мэйе, чэхі В. Матэзіус, Б. Гавранэк, Ё. Вахек, амерыканцы Ф. Боас і Э. Сэпір. Значны ўнёсак у тэорыю моўных кантактаў зрабілі савецкія навукоўцы 20-х гг. XX ст. Б. Ларын, Л. Якубінскі, У. Вінаградаў, Г. Вінакур, М. Сергіеўскі, В. Жырмунскі, Л. Шэраба, якія схіляліся да вывучэння агульных тэарэтычных пытанняў, даследавання праблем вывучэння іншаземных моў. Іх працы вылучаліся тэарэтычнай глыбінёй, грунтоўнасцю, аднак не пазбеглі пэўнай аднабаковасці,

тэндэнцыйнасці і павярхоўнасці ў разглядзе пытання сужыцця нацыянальных моў з рускай. Сучасныя даследаванні беларуска-рускага білінгвізму на аснове нацыянальнага моўнага матэрыялу належаць пярэ такіх айчынных вучоных, як А.М. Бардовіч, М.В. Бірыла, А.А. Гіруцкі, Д.М. Дубініна, А.І. Жураўскі, Н.І. Маскаленка, А.Я. Міхневіч, Т.У. Паліева, Н.С. Старжынская, А.Я. Супрун, Л.В. Чарнышова, П.П. Шуба.

Білінгвізм цікавіў навукоўцаў не столькі як з'ява лінгва-тэарэтычная, а найперш як феномен псіхалагічнай камунікацыі, як рознаўзроўневая сістэма моўна-практычных зносін пераважнай большасці сучасных людзей ва ўсім свеце (Г. Вішнеўская). Згадаем, што кожны чалавек з'яўляецца непаўторнай індывідуальнасцю як у фізічным плане, так і ў сацыяльным. Адрознасць уменняў, творчых здольнасцей, жыццёвага вопыту, маўлення падтрымлівае сэнс нашых узаемастановаў, нашу ўзаемазацікаўленасць, удакладненне праз інтэлектуальную і біялагічную канкурэнцыю, пошук ісціны праз барацьбу поглядаў, стымулюе творчасць і назапашванне інфармацыі. У гэтым сэнсе нацыянальная і этнічная самабытнасць і непадобнасць з'яўляецца надзвычай прагрэсіўным, пазітыўным феноменам.

Агульнавядома, што нацыянальная традыцыя з'яўляецца своеасаблівым аб'ярам чалавека, бо яго арганізм (на энергетычным, генетычным, інфармацыйным узроўнях) знаходзіцца ў стане рухомай раўнавагі з акаляючым асяроддзем, характарызуецца гемастазам. Спецыялісты нават раяць прытрымлівацца нацыянальных звычаяў у харчаванні, адзенні, спорце, паводзінах. Прыярытэтнай дзяржаўнай задачай сёння, такім чынам, становіцца развіццё нацыянальнай культуры, якая будзе цікавая іншым нацыям. Для стварэння такога брэндавага этнапрадукта неабходна мэтанакіраваная праца ў галіне выхавання пакалення патрыётаў.

На Беларусі білінгвізм – з'ява нацыянальнага маштабу, таму кожны сучасны чалавек павінен мець уласны імператыў адказнасці за сваю нацыянальную мову, яе месца сярод іншых моў краіны. Народы нашай дзяржавы аб'яднаны не толькі тэрыторыяй пражывання, але і адной моўнай прасторай, у якой шырока распаўсюджаны білінгвізм (у побытавай сферы, адукацыі, навучы і інш.), таму існуе неабходнасць авалодвання дзвюма дзяржаўнымі мовамі.

Слова «білінгвізм» паходзіць ад двух лацінскіх: *bi* – «двайны» і *lingua* – «мова». Такім чынам, білінгвізм – гэта валоданне дзвюма мовамі, двухмоўе, а чалавек, які мае такія здольнасці, называецца білінгвам. Білінгвізм – гэта неабходны сродак моўных зносін паміж народамі, якія кантактуюць эканамічна, палітычна, культурна. Навукоўцы (Л.Л. Касаткін, Л.П. Крысін, М.Р. Львоў і інш.) выдзяляюць некалькі тыпаў білінгвізму. Па колькасці засвоеных дзеянняў размяжоўваюць рэцэптыўны (чалавек разумее, але не размаўляе на іншай мове) і прадуктыўны (чалавек размаўляе на другой мове) білінгвізм. Па сувязі з мысленнем выдзяляюць непасрэдны (білінгв «думае» на другой мове) і апасродкаваны (асоба перакладае з роднай мовы выказванне на няродную мову) білінгвізм. Па ўмовах узнікнення вылучаюць натуральны (узнікае найчасцей у раннім дзяцінстве, у шматмоўных сем'ях) і штучны (узнікае ў выніку навучання) білінгвізм. Па колькасці ўдзельнікаў у моўных зносінах білінгвізм падзяляюць на індывідуальны і калектыўны. Білінгвізм у нашай краіне – з'ява натуральная, нацыянальная, якая склалася на працягу многіх стагоддзяў гісторыі беларускага этнасу. Сёння ў Рэспубліцы Беларусь дзве мовы гучаць на тэлебачанні і радыё, у навучальных установах і многіх сем'ях.

Як мы павінны ставіцца да білінгвізму сёння? Ці патрэбен ён беларускім дашкольнікам? Па-першае, неабходна ўсвядоміць, што білінгвізм на Беларусі – гэта рэальнасць і не прымаць гэтага не магчыма. Па-другое, неабходна ведаць адмоўныя бакі білінгвізму для развіцця маўлення дзяцей і важна знаходзіць аптымальныя шляхі і сродкі іх пераадолення.

Існуе таксама і шэраг станоўчых момантаў білінгвальнай адукацыі. Лічыцца, што білінгвізм дабратворна ўплывае на развіццё памяці, мыслення, увагі, знаходлівасці, хуткасці рэакцыі, матэматычных здольнасцей дзяцей. Двухмоўе ў дашкольным узросце закладвае спрыяльныя асновы для добрага засваення ў будучым абстрактных навук, літаратуры, замежных моў. Большасць сучасных даследчыкаў білінгвізму лічыць: авалоданне больш чым дзвюма мовамі карысна для дзяцей як у лінгвістычных і культурных адносінах, так і ў кагнітыўным аспекце. Эксперыменты з дзецьмі-білінгвамі, што праводзіліся ў 1980-я гг. у Югаславіі, паказалі, як дзеці на пачатковай стадыі засваення моў аддавалі ініцыятыву ў сваім развіцці маналінгвам, аднак у далейшым апераджалі сваіх аднагодкаў у лінгвістычным і кагнітыўным развіцці, калі пачыналі ўпэўнена размаўляць на абедзвюх мовах.

Лінгвісты і псіхолагі (Л. Выгоцкі, Ф. Чармак, К.Капецкі і інш.) адзначаюць, што білінгвізм ніколі не можа быць поўным: чалавек не здольны валодаць дзвюма мовамі аднолькава дасканалы. Між іншым гэта тлумачыцца наяўнасцю безэквівалентнай лексікі, розных сэнсавых адценняў лексічных адзінак у розных мовах. Пры пэўных акалічнасцях (асабліва ў дзіцячым узросце) другая мова можа замяніць родную, аднак усё роўна адна з іх будзе асноўнай, прыярытэтнай, а выкарыстанне другой будзе залежаць ад неабходнасці, сітуацыі, месца, кантактуючага асяроддзя, зместу выказвання, адрасата. Л.П. Дземідзенка, аўтар грунтоўнай працы «Маўленчыя памылкі» (Мінск, 1986), аналізуючы гэты факт, слухна адзначае: «Ва ўмовах блізкароднаснага моўнага асяроддзя надзвычай важна ўмець выразна аддзяляць рускае ад нярускага. Нельга забываць, што беларус, які гаворыць па-руску, усё роўна застаецца беларусам і што слова роднай мовы часам бывае для яго самым выразным» [2, с. 162].

Відавочна, білінгвізм мае больш пераваг, чым адмоўных момантаў. Многія дзеці, якія выходзілі ў білінгвальных умовах, у трохгадовым узросце тыя мовы амаль не блыталі. Гэтыя факты далі падставы некаторым лінгвістам памылкова сцвярджаць, што дзеці карыстаюцца адзінай моўнай сістэмай і толькі праз пэўны перыяд атрымліваюць здольнасць размяжоўваць дзве мовы. Адпаведна працэс актывізацыі білінгвальнай маўленчай дзейнасці дашкольнікаў ім бачыўся непатрэбным і бесперспектыўным. Аднак амерыканскія навукоўцы (Ф. Хэнэсі, Г. Крайг і інш.) атрымалі аўтарытэтныя эксперыментальныя дадзеныя аб тым, што дзеці-білінгвы карыстаюцца дзвюма рознымі моўнымі сістэмамі паасобку нават у самым раннім узросце. Таму ўжо ў развіцці маўлення малодшых дашкольнікаў неабходна мэтанакіраваная і сур'ёзная праца педагога.

Фарміраванне беларускага маўлення ў дашкольных установах – факт пазітыўны, бо спрыяе зберажэнню этнічнай, нацыянальнай культуры народа. Акрамя таго, дашкольны ўзрост вызначаецца асаблівай сензітыўнасцю ўспрымання і засваення другой мовы. Навучанне дзвюма мовамі дашкольнікаў – праца перспектыўная, бо білінгвы ў будучым атрымліваюць магчымасць здзяйсняць паўнаватарскія моўныя кантакты з «іншамоўнай» часткай суайчыннікаў. Для бацькоў такім матывам авалодвання беларускай мовай можа стаць разуменне патэнцыйнасці атрымання ў будучым іх дзецьмі адукацыі або задаваленне патрэб навуковай дзейнасці. Для дзяцей матывацыя білінгвальнай адукацыі павінна выразна раскрывацца ў «бліжэйшай» перспектыве – у іх штодзённай дзейнасці.

Асабліва сці развіцця маўлення дашкольнікаў ва ўмовах нацыянальнага білінгвізма: 1) дзеці са спазненнем засвойваюць маўленне; 2) слоўнікавы запас кожнай мовы ў дзяцей бяднейшы, чым у маналінгваў, аднак у суме лексікон дзіцяці багацейшы; 3) без сістэматычнага навучання могуць быць праблемы з засваеннем граматыкі.

Шляхі эфектыўнай працы выхавальніка ў дашкольнай установе ва ўмовах білінгвізма: 1) распрацоўка комплексу мер па ўдасканаленні маўлення дзяцей на другой мове; 2) арганізацыя паўнаватарскага навучальнага асяроддзя ў дашкольных установах на другой мове; 3) фарміраванне пазітыўных адносін сям'і дзіцяці да нацыянальнай мовы;

4) станоўчая ацэнка білінгвізму дзіцяці, яго заахвочванне, узмацненне матывацыі дашкольніка з боку дарослых.

Н. Маскаленка і Н. Старжынская, вытлумачваючы ключавое значэнне матывіроўкі дзіцяці ў засваенні ім другой мовы, слухна адзначаюць: «Асноўная роля ў навучанні належыць не паўтарэнню асобных слоў, сказаў, не завучванню готовых дыялогаў з наступным іх разыгрываннем, а натуральнаму працэсу, у якім кожнае моўнае дзеянне (выказанне) пачынаецца з матыву, жадання нешта сказаць, падпарадкоўваецца мэце, дзеля якой будзецца выказанне, і перадае ўласныя думкі» [3, с. 36]. Роллю своеасаблівага каталізатара матывацыі дашкольнікаў да авалодання другой мовай могуць выконваць гульнявая, практычна-пазнавальная, працоўная дзейнасць.

Гульнявая дзейнасць, у аснове якой ляжыць творчы працэс «моўных адкрыццяў», як сведчаць навукоўцы (А. Лявонцьеў, Ф. Сахін, Д. Эльконін і інш.), з'яўляецца асновай натуральнага, свабоднага, пазбаўленага нейкіх перашкод і пануканняў авалодання маўленчай дзейнасцю ў дашкольным узросце. Для эфектыўнага развіцця маўлення дашкольнікаў педагогам неабходна весці планамерную працу з паступовым ускладненнем яе зместу, рэгулярна ствараць гульнёвыя сітуацыі (як на спецыяльна арганізаваных занятках, так і ў свабодны ад заняткаў час), у аснове якіх будзе пакладзена абыгрыванне сюжэтаў фальклорных і мастацкіх твораў, актыўная дзіцячая словатворчасць. Моўныя гульні даюць магчымасць трывалага фарміравання маўленчых навыкаў дашкольнікаў, росту ўзроўню іх маўленчай і камунікатыўнай кампетэцыі. У гульні дзеці хутчэй наладжваюць моўны кантакт, лепш разумеюць суб'яднаў, выкарыстоўваюць у сваіх гульнях літаратурныя сюжэты, забаўляюць, казкі, фантазіруюць, прыдумваюць свае ўласныя сюжэты. Задавальненне гульнявых запяў з'яўляецца ключавым імпульсам эфектыўнага засваення дашкольнікамі беларускага маўлення, той дзейнасці, якая з'яўляецца, з аднаго боку, абавязковай, а з другога – даволі цяжкай для дзяцей. Гульня здольна даць дзецям цікавасць, сімпатыю да маўленчай дзейнасці, нязмушанасць дзеянняў, спаборніцтва, актыўнасць.

Неабходна размяжоўваць два напрамкі працы педагога ва ўмовах білінгвізма.

I. Выпраўленне і папераджэнне памылак, звязаных з уплывам беларускай і ўкраінскай моў, палескай гаворкі на маўленне па-руску.

Сёння руская мова ў Беларусі ўжываецца амаль ва ўсіх сферах моўнай камунікацыі, а беларуская – мова нацыянальная, «тытульная» – зберагае культуру народа, фальклор, таму білінгвальная адукацыя беларусаў дашкольнага ўзросту з'яўляецца надзённай неабходнасцю. Важна памятаць, што ў працэсе моўных зносін беларускамоўных беларусаў з рускамоўнымі разуменне дасягаецца без асаблівых цяжкасцей. Гэтаму садзейнічае блізкароднасны характар моў, які выражаецца ў значнай адпаведнасці лексікі, марфалогіі, сінтаксісу і фанетыкі. У выніку педагог дашкольнай установы не мае патрэбы разглядаць з дзецьмі тыя моўныя аспекты, якія ім ужо вядомы (вымаўленне падобных гукаў, блізкія словаўтваральныя канструкцыі, лексічнае значэнне аднолькавых па гучанні слоў і выразаў, засваенне элементарных лінгвістычных тэрмінаў).

Разам з тым не выключана, што авалоданне другой мовай можа суправаджацца т.зв. інтэрферэнцыяй – неўсвядомленым змешваннем білінгвам сістэм дзвюх моў. У выпадку кантакту рускай і беларускай моў як блізкароднасных гэтае ўздзеянне не істотнае, яно не павінна палыхаць педагога, бо не складае цяжкасцей ва ўспрыманні і распазнаванні выказвання. Большасць даследчыкаў праблем білінгвізму (М.В. Бірыла, А.Я. Супрун, П.І. Шчэрба, А.І. Падлужны, П.В. Садоўскі і інш.) адзначаюць, што на пачатковым этапе авалодання другой мовай інтэрферэнцыя можа назірацца на розных узроўнях, аднак найдаўжэй захоўваецца ў фанетыцы. Гэта тлумачыцца першачарговым акцэнтаваннем увагі носьбітаў мовы на сэнсе, а не на вымаўленні. Таму важна памятаць, што пры агульнай падобнасці рускай і беларускай фанетычных сістэм існуе шэраг

адрозненняў, якім неабходна вучыць дзяцей. У рускай мове двухмоўных дашкольнікаў могуць узнікнуць памылкі пры гукавым афармленні наступных фанем: шапялявае вымаўленне гукаў [з'], [дз'], [с'], [ц']; толькі цвёрдае вымаўленне гукаў [ч] і [р]; замена выбуховага гука [г] на фрыкатыўны, дзеканне і цеканне, ярка выражанае аканне і г.д.

Цяжкасці таксама могуць узнікнуць у вымаўленні асобных слоў. У рускай і беларускай мовах націск нярэдка не супадае. Сярод рускіх слоў, што адрозніваюцца ад адпаведных беларускіх месцам націску і ўжыванне якіх можа выклікаць верагодныя памылкі ў дашкольнікаў, можна назваць наступныя: *бородавка, боязнь, везти, волосы, вприсядку, вскочить, выигрывать, выходит, где-нибудь, глиняный, горячо, доска, дочиста, дочка, дрова, занятый, изредка, икать, имя, кашлянуть, корабль, кто-нибудь, легко, летать, лопух, маленький, малый, мизинец, момент, морковь, мякуать, наспех, нести, ноздря, облегчить, обруч, перёд, поперёк, посуда, снежки, спина, щавель* і інш. У дзяцей могуць узнікнуць дадатковыя цяжкасці ў засваенні націску ў асобных формах слоў, у якіх ёсць міжмоўныя адрозненні: *го́лову – галаву, но́гу – нагу, ру́ку – руку, несла – несла, за борт – за борт, детьми – дзецми* і інш. Асобныя памылкі дашкольнікаў могуць узнікнуць на лексічным узроўні. Напрыклад, у рускай мове беларусаў «прыжыліся» многія беларусізмы (*бульба, буряк, дядько, насбierać, бацька, бабка, вдых, забить, наполам, бусел, хлопец, хата, калыханка, конюшина, гроши, лялька, смак* і інш.). Для дзяцей, што размаўляюць па-руску, цяжкасці могуць узнікнуць таксама з вымаўленнем форм паасобных назоўнікаў, род якіх не супадае: *боль, медаль, мозоль, надпись, обувь, посуда, пыль, собака, тень, тополь, цепь, яблоко* і інш.

Інтэрферэнцыя – працэс двухбаковы. На Беларусі найбольшае пашырэнне атрымала руска-беларуская інтэрферэнцыя, аднак апошнім часам актывізаваны і адваротны вектар: нацыянальная мова, змагаючыся са знешнім уплывам, адаптуе рускую мову пад беларускую моўную сістэму.

II Выпраўленне і папераджэнне памылак, звязаных з уплывам рускай, украінскай, польскай моў, палескай гаворкі на маўленне на беларускай мове.

Руская, украінская, польская мовы, палеская гаворка спрадвеку служылі крыніцай абагачэння беларускай мовы. Фактарамі такога ўплыву з'яўляюцца генетычная роднасць і структурная блізкасць моў-суседак, недасканаласць лексічнага складу беларускай літаратурнай мовы, культурныя, эканамічныя і палітычныя кантакты народаў. У такіх умовах заканамерна ўзнікала і памылкі, звязаныя з уплывам на беларускую мову іншых моў. Даследчыкі нацыянальнага білінгвізму А.Я. Міхневіч і А.А. Гіруцкі слухна адзначаюць: «Гісторыя сведчыць, што няма і не можа быць ні асобнай нацыянальнай культуры, ні асобнай нацыянальнай мовы без кантактаў, без узаемадзеяння з іншымі культурамі і мовамі. Непазбежныя і даўнія міжмоўныя кантакты, сувязі нацыянальных культур, багацце і паскоранае развіццё камунікатыўных патрэбнасцей людзей, набліжэнне эры «інфармацыйнага грамадства» – усё гэта з'яўляецца прычынай існавання двухмоўя і шматмоўя. Можна і трэба не пагаджацца з тым, якія формы набывае двухмоўе на нейкім этапе жыцця нацыі, можна і трэба крытыкаваць дэфармаваныя «праявы» яго бытавання, можна і трэба не прымаць скажэнні «моўнай свядомасці» пэўнай часткі нацыі. Але адзіна разумная і мэтазгодная палітыка ў гэтай сферы грамадскага жыцця заключаецца толькі ў тым, каб знайсці шляхі і патрэбныя сродкі фарміравання і выхавання шматмоўнай асобы» [4, с. 80].

Асноўнымі прычынамі ўзмацнення ўплыву рускай мовы на беларускую ў XIX–XX стст. былі ўключэнне беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі і мэтанакіраваная палітыка русіфікацыі насельніцтва. Аднак татальнага выцяснення беларускай мовы рускімі моўнымі адзінкамі, як можа падацца на першы погляд, на самай справе не адбылося. Руская мова стала толькі пасрэднакам у плённы запазычанні беларускай мовы іншамоўных слоў. Па прыблізных падліках М.І. Крукоўскага, зробленых у канцы

1950-х гг., запазычаны непасрэдна з рускай мовы складаюць 3–5% слоўнага фонду беларускай мовы, а іншамоўных слоў, якія прыйшлі праз рускую мову, – 13–15% [5, с. 55]. Менавіта таму можна сцвярджаць, што асноўнай прычынай інтэрферэнцыі дашкольнікаў з’яўляецца не роднасная блізкасць беларускай і рускай моўных сістэм, а індывідуальная спецыфіка авалодвання мовай.

Вядомы даследчык білінгвізму У. Вайнрайх у працы «Аднамоўе і шматмоўе» звярнуў увагу на генетычна-прыродную схільнасць людзей да пэўнай формы моўных паводзін, калі адны валодаюць другой мовай амаль у дасканаласці, а ў іншых родная мова значна дамінуе і выклікае моцную інтэрферэнцыю [1, с. 32]. Такая сітуацыя будзе больш пашыранай сярод дашкольнікаў, таму важна перанесці эмацыійныя ўстаноўкі з першай мовы на другую, падмацоўваючы іх зрокавымі рэакцыямі ў актыўнай практыцы. У працы з дашкольнікамі педагога не павінна палохаць сітуацыя, калі дзеці змешваюць дзве мовы. Аўтарытэтны грузінскі даследчык білінгвізму М.В. Імедадзе адзначыў, што гэта натуральная, «абавязковая» стадыя (1–2 гады) засваення двухмоўя, пасля якой пачынаецца выразнае размежаванне моў. У сувязі з гэтым можна лічыць станоўчымі рэкамендацыі як мага ранняга вывучэння другой мовы.

У беларускай мове дашкольнікаў-білінгваў пашыранымі з’яўляюцца лексічныя памылкі, выкліканыя беднасцю слоўнікавага запасу дзяцей: *цёця* (замест *цётка*), *дзядзя* (замест *дзядзька*), *благадару* (замест *дзякуй*), *васкрасенне* (замест *нядзеля*), *сягодня* (замест *сёння*), *дзярэўня* (замест *вёска*), *мецель* (замест *завея*) і інш. Распаўсюджаны таксама памылкі акцэнталагічныя: *дочка* (замест *дачка*), *адзінаццаць* (замест *адзінаццаць*), *спіна* (замест *спіна*) і г.д.

У беларускім маўленні білінгваў значную частку складаюць словаўтваральныя памылкі: *вымакшы* (замест *вымаклы*), *ахрышы* (замест *ахрыплы*), *кантраліраваць* (замест *кантраляваць*), *па-чалавечаскі* (замест *па-чалавечы*), *бацькоўскі* (замест *бацькавы*). Інтэрферэнцыя ў маўленні дашкольнікаў можа ўзнікнуць таксама на сінтаксічным узроўні: *смяцца над ім* (замест *смяцца з яго*), *машына мамы* (замест *маміна машына*) і інш. Асобныя парушэнні маўленчых норм можна заўважыць на марфалагічным узроўні: *высокі таполя* (замест *высокая таполя*), *вазёра, вокна* (замест *азёры, вокны*) і інш.

Такім чынам, валоданне дзвюма мовамі (білінгвізм, двухмоўе) з’яўляецца неабходным сродкам моўных зносін паміж народамі, якія кантактуюць эканамічна, палітычна, культурна. Мэтазгоднасць выхавання білінгваў у раннім дашкольным узросце тлумачыцца найбольшай сензітыўнасцю гэтага перыяду, магчымасцю сфарміраваць у дзяцей трывалы пазітывізм да этнічнай, нацыянальнай культуры народа. У дзвюхмоўнай адукацыі дашкольнікаў неабходна ўлічваць асаблівасці развіцця іх маўлення ва ўмовах альнага білінгвізму; педагогу трэба планаваць працу ў розных накірунках (узмацненне матывацыі, станоўчая ацэнка, арганізацыя адпаведнага асяроддзя, удасканаленне асабістага маўлення, фарміраванне пазітыўных адносін сям’і да двухмоўя).

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Вайнрайх, У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс. – 1972. – Вып. 6 : Языковые контакты.
2. Демиденко, Л.П. Речевые ошибки / Л.П. Демиденко. – Минск : Высшая школа, 1986. – 336 с.
3. Маскаленка, Н.І. Навучанне дашкольнікаў беларускай мове ў дзіцячым садзе з рускамоўным рэжымам / Н.І. Маскаленка, Н.С. Старжынская // Пралеска. – 1992. – № 6. – С. 36.

4. Міхневіч, А.Я. Вазьмі маё слова... : нататкі аб лексічным узаемаўплыве беларускай і рускай моў у кантэксце ўзаемадзеяння культур / А.Я. Міхневіч, А.А. Гіруцкі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 88 с.

5. Сопоставительный курс русского и белорусского языков : учеб. пособие / А.М. Бордович [и др.]. – Мінск : Універсітэцкае, 1999. – 223 с.

Smal V.M. The Development of Speech Activity of Pre-school Children in Russian-byelorussian Bilingual Situation

The article deals with the bilingual education of pre-school children. The author strives to define positive and negative aspects of bilingual education, to establish peculiar features of speech development with pre-school children in the conditions of national bilinguism, as well as to map out effective ways of teaching in pre-school establishments in these conditions.

Рукапіс паступіў у рэдкалегію 16.11.2012